

УДК 343.62-053.2:347.962

DOI 10.37566/2707-6849-2019-3(28)-6

Тетяна ФУЛЕЙ,
начальник відділу
Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-9800-8785

Оксана КУЧІВ,
провідний науковий
співробітник
Національної школи суддів України
ORCID: 0000-0002-8562-0131

ГАЗЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ: СУТЬ ТА МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ В СУДДІВСЬКІЙ ОСВІТІ

Ключовим чинником сучасного цивілізаційного розвитку, запорукою економічного та соціального поступу є інтеграція науки й освіти. Як свідчить світовий досвід, оптимальним є не злиття функцій освіти і науки, а їх чітке розмежування і водночас тісне переплетення [1].

Враховуючи, що однією із пріоритетних цілей Національної школи суддів України (далі – НШСУ), визначених у Стратегії розвитку НШСУ на 2016–2020 роки (далі – Стратегія) [2], є посилен-

ня науково-дослідної та науково-методичної діяльності, яка передбачає розвиток наукових досліджень, що мають бути практичними та інноваційно спрямованими, та беручи до уваги, що розвиток і модернізація суддівської освіти мають набути безперервного характеру, реагувати на зміни в законодавстві й судовій практиці, враховувати досвід міжнародних судових установ, передусім Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), зазначимо, що законодавчий статус, цілі та завдання НШСУ надають їй можливість втілювати світовий досвід щодо поєднання функцій освіти і науки, не тільки використовуючи існуючі освітні інновації, а й створюючи їх відповідно до потреб навчання суддів.

Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно нового стану. Слово «інновація» має багатомірне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації. Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання та адаптації процесу навчання до нових вимог [3].

Однією з освітніх інновацій, введених у 2019 році НШСУ у процес підготовки суддів, є розробка семінарів-практикумів. Засади щодо їх розробки, змістового наповнення та проведення передбачені в Стандартизованих вимогах до підготовки та проведення семінарів-практикумів, схвалених Науково-методичною радою НШСУ (протокол від 21.01.2019 р. № 1) (далі – Стандартизовані вимоги) [4]. Розробка та проведення семінарів-практикумів, як і навчальних курсів (тренінгів) для суддів, повинна здійснюватися з дотриманням вимог, передбачених Концепцією національних стандартів суддівської освіти. Розробка семінару-практикуму здійснюється із урахуванням трьох вимірів: 1) знання, 2) уміння та навички, 3) ставлення (у т. ч. розуміння соціального контексту здійснення правосуддя).

Водночас слід відзначити декілька ознак, які відрізняють цю форму навчання від тренінгів та інтерактивних лекцій. Характерною особливістю семінару-практикуму є збільшення питомої ваги знанневого компоненту порівняно з тренінгами. Тривалість семінару-практикуму є меншою, аніж тренінгу, і становить пів дня. Обов'язковою вимогою змістового наповнення семінару-практикуму є вивчення практики Верховного Суду та ЄСПЛ [4].

Прикметно, що Стандартизовані вимоги до підготовки та проведення семінарів-практикумів розроблялися на прикладі застосування Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року (далі – Конвенція або Гаазька конвенція) [5]. Робота над Стандартизованими вимогами була розпочата й відбувалася паралельно з науковими дослідженнями з тематики Гаазької конвенції, у т. ч. вивчення національної судової практики та практики ЄСПЛ щодо її застосування. Таким чином, ця стаття є результатом як наукових досліджень з тематики Гаазької конвенції, так і роботи щодо науково-методичного забезпечення суддівської освіти.

Це зумовлено тим, що Гаазька конвенція є актуальною та практично значущою з огляду на низку чинників. По-перше, необхідність застосування суддями при вирішенні спорів різних за своєю природою міжнародно-правових механізмів – Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, інших Гаазьких конвенцій, які стосуються прав дитини, але регулюють інші правовідносини, та ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) щодо права на повагу до сімейного життя. По-друге, наявність невітійної для України практики визнання ЄСПЛ порушення ст. 8 ЄКПЛ через невиконання державою своїх позитивних зобов'язань щодо повернення дитини до країни проживання відповідно до Гаазької конвенції. Так, на даний час є три рішення ЄСПЛ, у яких визнано порушення ст. 8 ЄКПЛ з огляду на зазначену проблему: «Хабровські проти України» від 17 січня 2013 року (заява № 61680/10), «Віленчик проти України» від 3 жовтня 2017 року (заява № 21267/14) та «М. Р. та Д. Р. проти України» від 22 травня 2018 року (заява № 63551/13). По-третє, відбувалася зміна Верховним Судом усталеної донедавна практики залишення дитини з матір'ю відповідно до Декларації прав дитини, яка масово, але часто недоречно застосовується місцевими судами (наприклад, постановва Великої Палати Верховного Суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 402/428/16-ц) [6]. Це підкріплюється і сучасним суспільним трендом відповідального батьківства та подолання гендерних стереотипів (що виховання дитини переважно є насамперед справою матері). Також варто зауважити, що актуальність теми в майбутньому тільки зростатиме з огляду на процеси глобалізації, збільшення кількості шлюбів, укладених громадянами різних країн, перебування значної кількості громадян України за кордоном, народження дітей батьками, які не перебувають між собою у шлюбі, тощо.

Метою цієї статті є розкрити ключові аспекти застосування Гаазької

конвенції з урахуванням методичних підходів висвітлення цієї тематики за допомогою семінару-практикуму як нової форми навчання суддів.

Навчальні цілі семінару-практикуму з Гаазької конвенції стосуються кожного із трьох компонентів навчального процесу [7] і спрямовані на набуття знань щодо:

- призначення та сфери дії Конвенції;
- понятійного апарату, європейських стандартів щодо права на повагу до сімейного життя, гарантованого ст. 8 ЄКПЛ (правовідносини, які становлять «сімейне життя», концепції «найкращих інтересів дитини», права батьків та дітей «бути поруч» та ін.);
- практики ЄСПЛ щодо України у справах із застосуванням Гаазької конвенції.

Вироблення вмінь і навичок:

- визначати, чи підпадають конкретні правовідносини під сферу дії Гаазької конвенції;
- тлумачити національне законодавство з урахуванням міжнародних зобов'язань України;
- аналізувати рішення ЄСПЛ та визначати доречне для застосування до конкретних правовідносин.

Окрім набуття знань і вироблення навичок, не менш важливим є ставлення та розуміння соціального контексту під час розгляду справ щодо повернення дитини до місця її постійного проживання на підставі Гаазької конвенції.

Однією з вимог до семінару-практикуму є наявність взаємозв'язку й логічної послідовності його елементів задля послідовного та якісного викладу навчального матеріалу. Семінар-практикум з тематики Гаазької конвенції передбачає актуалізацію знань учасників/-ць, яка надає можливість тренеру визначити головні акценти та спрямованість наступних мінілекцій. Основний навчальний матеріал розкривається за допомогою мінілекцій, тривалістю до 20 хвилин, які чергуються з інтерактивними включеннями [4].

Мінілекції в семінарі-практикумі з тематики Гаазької конвенції мають на меті продемонструвати, що її суть полягає в тому, що питання зміни місця проживання дитини (і, зокрема, її вивезення до іншої країни) не можуть вирішуватися одноосібно одним із батьків чи опікунів: дитина, вивезена без відома та без згоди іншого з батьків, має бути негайно повернута в державу свого постійного місця проживання, і лише після повернення дитини компетентний орган саме цієї держави має прийняти рішення про визначення місця проживання дитини та участь

у її вихованні батьків (інших осіб).

Практика ЄСПЛ та аналіз рішень національних судів свідчить, що розгляд цієї категорії справ є непростим для суддів і потребує не лише вмінь і навичок застосування норм міжнародного права, а й розмежування справ цієї категорії з іншими справами, що виникають з сімейних правовідносин, з'ясування в достатньому обсязі предмета та підстави позову, правовідносин між сторонами, встановлення фактичних обставин справи для її подальшого правильного вирішення, надання оцінки істотним обставинам, а також застосування необхідних правових норм, зокрема, розуміння судами положень Гаазької конвенції та застосуванням їх при оцінці доказів та прийнятті й мотивуванні рішень [8, с. 34].

З огляду на зазначене при здійсненні правосуддя виникає чимало запитань щодо застосування положень Конвенції, однак усіх їх не охопити у цій статті, тому спинимося лише на ключових з них.

Україна приєдналася до Гаазької конвенції 11 січня 2006 року на підставі Закону України № 3303-IV, чинності набула 1 вересня 2006 року. Механізм взаємодії органів виконавчої влади у процесі вирішення питань відповідно до Гаазької конвенції визначено Порядком виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2006 року № 952 (далі – Порядок виконання Конвенції). Для України стороною цієї Конвенції вважається держава, що визнала приєднання України до Гаазької конвенції або приєднання якої до Конвенції визнано Україною відповідно до ст. 38 Гаазької конвенції [9].

Варто зауважити, що ця Конвенція є однією з чотирьох чинних в Україні конвенцій, які в юридичних колах охоплюються терміном «Гаазькі дитячі конвенції» (Hague Children's Conventions). Крім Гаазької конвенції 1980, в Україні діють також: Гаазька конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання 1973 року; Гаазька конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року; Гаазька конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання 2007 року. Незважаючи на те, що кожна із вищевказаних «Гаазьких дитячих конвенцій» має свою особливу сферу застосування і власні цілі, на практиці нерідко постають питання їх взаємодії та співвідношення [10, с. 78].

З огляду на зазначене у кожному конкретному випадку під час вирішення спорів щодо протиправного переміщення або утримування дітей суд має звертати увагу на чинність Гаазької конвенції у взаємовідносинах між нашою державою та відповідними державами та розмежовувати сфери дії різних міжнародних правових механізмів.

Порядком виконання Конвенції визначено, що фізична або юридична особа, яка має право на опіку (піклування) над дитиною (заявник), може звернутися до Мін'юсту або центрального органу будь-якої іншої держави, що є стороною Конвенції (іноземний центральний орган), із заявою про сприяння поверненню дитини (незалежно від напрямку її вивезення (переміщення) – з-за кордону на територію України чи з території України за кордон) та заявою про забезпечення реалізації права доступу до дитини [9]. Таким чином, позивачем у таких справах є Міністерство юстиції України, яке звертається до суду з позовом в інтересах іноземних громадян. Практика Мін'юсту свідчить, що усі заявники в цих справах (у чиїх інтересах Мін'юст подає позов), так само як і особи, які вчиняли дії з вивезення або утримування дитини, знаходилися з дитиною у родинному зв'язку. У більшості випадків заявником виступає один із батьків дитини. Відповідачами є, як правило, інший з батьків, що безпосередньо вивіз дитину до України. Найчастіше відповідачами є громадяни України, які у разі виникнення спору просять суд про визнання місця проживання дитини в Україні, мотивуючи це, серед іншого, фактом перебування дитини після виїзду в Україну на утриманні лише того з батьків, хто є громадянином України, і невиконання іншим з батьків обов'язку з утримання дитини чи її виховання [8, с. 35].

Метою звернення до суду на підставі Гаазької конвенції завжди є встановлення факту незаконного переміщення та/або утримування дитини та її повернення до місця постійного проживання. Предметом позовних вимог є визнання незаконним вивезення та/або утримування на території країни тимчасового перебування дитини; забезпечення повернення її до постійного місця проживання. Підставами позовних вимог у цій категорії справ є наявність факту незаконного переміщення та/або утримування дитини та необхідність її повернення до місця постійного проживання з метою подолання негативних наслідків, які виникли у зв'язку з одноосібним рішенням особи (як правило, одного з батьків) змінити місце проживання дитини. Факт незаконного переміщення (утримування) дитини слід розглядати в контексті ст. 3 Конвенції [11].

Важливими для правильного застосування положень Конвенції під час здійснення правосуддя у національних судах є строкові обмеження, визначені ст. 12 Гаазької конвенції. Якщо на дату початку судової чи адміністративної процедури в державі перебування незаконно переміщеної чи утримуваної дитини минуло менше одного року, то відповідно до частин першої, другої ст. 12 Конвенції відповідний орган видає розпорядження про негайне повернення дитини, а якщо минуло більше року – таке розпорядження видається, якщо тільки немає даних про те, що дитина вже прижилася у своєму новому середовищі (про підстави відмови в поверненні дитини до місця постійного проживання йтиметься далі). Таким чином, у Конвенції закріплено імперативну норму, яка не передбачає широких дискреційних повноважень органу, який розглядає спір.

Варто зазначити також, що ключовим для виконання Конвенції є застосування найоперативніших процедур і прийняття рішення стосовно повернення дитини протягом 6 тижнів з дати початку судових або адміністративних процедур, що передбачено ст. 11 Конвенції. Зважаючи на цілі Гаазької конвенції та характер ситуації, в якій опиняються дитина та її батьки, однією з головних функцій уповноважених (у Конвенції вживається термін «центральных») органів є вжиття всіх відповідних і належних заходів для досягнення згоди від особи, яка утримує дитину на території України, на добровільне повернення дитини або вирішення питання про забезпечення права на спілкування з дитиною.

Таким чином, відновлення статусу-кво і добровільне повернення до держави постійного проживання в якомога коротший строк відповідає найкращим інтересам дитини та дозволяє уникнути поглиблення конфлікту між батьками (заявником та особою, з якою перебуває дитина), адже у такому випадку зберігається можливість для мирного вирішення і питання по суті прав піклування про дитину [5; 8, с. 34].

Варто наголосити на обставині, що Гаазька конвенція не ставить питання повернення дитини до місця постійного проживання в залежність від громадянства дитини: вирішення питання про повернення дитини пов'язується з місцем її постійного проживання, а не належністю до громадянства. Однак судова практика свідчить, що інколи суд застосовує до спірних правовідносин положення статей 4 та 25 Конституції України, які передбачають, що в Україні існує єдине громадянство, а громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. У такому разі, видається, що суд не розрізняє не-

видачу громадян Україні іноземній державі для кримінального переслідування з правом на вільний вибір місця проживання, що також є конституційним правом (ст. 33 Конституції України) [8, с. 41].

У цьому контексті прикметним є рішення Касаційного цивільного суду у справі № 201/3664/17 від 15 серпня 2018 року, де зазначено, що «... Положення щодо громадянства дитини не підлягають застосуванню оскільки Конвенція не ставить питання повернення дитини до місця постійного проживання в залежність від громадянства дитини. Вирішення питання про повернення дитини до країни місця постійного проживання з метою вирішення компетентним судом питання щодо місця проживання дитини та опіки над нею пов'язується з місцем постійного проживання дитини, а не належністю до громадянства...» [12].

При вирішенні справ про повернення дитини до місця постійного проживання на підставі положень Гаазької конвенції громадянство батьків також не має значення для вирішення спорів. Наприклад, позивачем у справі № 752/24280/17 (рішення Касаційного цивільного суду від 27 лютого 2019 р.) про повернення дитини на підставі положень Гаазької конвенції до Французької Республіки як держави – місця постійного проживання є батько дитини, громадянин Аргентини, відповідачем – мати, громадянка України, у яких дитина народилася у Франції і зареєстрована громадянином України [13]. Також не має значення для розгляду цієї категорії справ зареєстроване місце проживання дитини, про що Касаційний цивільний суд зазначав у рішенні від 17 грудня 2018 року у справі № 461/4678/17 [14].

Водночас, незважаючи на важливість і чутливість питань щодо повернення дітей, ця тема висвітлюється у ЗМІ часто викривлено (у т. ч. через журналістську недбалість, суспільний резонанс тощо), що не сприяє відновленню довіри до суду. Питання громадянства дітей і батьків використовується для маніпулювання громадською думкою (наприклад, відеосюжет у новинах під назвою «Український суд примусово відправив двох дітей до Греції»).

Важливим для правильного застосування положень Гаазької конвенції є розуміння того, що ст. 13 Конвенції покладає обов'язок доведення обставин, які можуть бути винятковими підставами для неповернення дитини, саме на особу, яка вчинила вивезення дитини та/або її утримує. У даному випадку зазначене формулювання відображає загальне правове правило, що той, хто стверджує про наявність певного факту, повинен його довести [5; 8, с. 38; 11].

Розглядаючи питання щодо повернення дитини до держави постійного проживання на підставі Гаазької конвенції, суду необхідно розмежовувати справи цієї категорії від інших, що виникають з сімейних правовідносин, та регулюються національним сімейним законодавством, зокрема, спорами між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини в порядку ст. 161 Сімейного кодексу України чи спором щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, в порядку ст. 159 цього Кодексу. Питання піклування (проживання, участі у вихованні) вирішуються на підставі законодавства держави, яка є місцем постійного проживання дитини, а не національними судами (ст. 16 Конвенції). Стаття 19 Гаазької конвенції передбачає, що ніяке рішення, прийняте відповідно до цієї Конвенції, щодо повернення дитини не розглядається як встановлення обставин будь-якого питання про піклування [8, с. 35].

Як свідчить практика Верховного Суду, у більшості справ незаконне переміщення та/або утримання здійснюється матір'ю дитини, яка вивозить на територію України дитину на підставі дозволу батька на строкову поїздку (з визначеними датами повернення) та в наступному відмовляється повертатися з дитиною до місця постійного проживання або повернути дитину батькові. Трапляються випадки, коли дитина приїжджає в Україну в супроводі обох батьків, але один з батьків, найчастіше – батько змушений повернутися раніше, тоді як мати з дитиною залишається з обумовленими датами повернення, проте в майбутньому відмовляється повернутись.

Часто в таких ситуаціях сторона, яка вивезла дитину, в Україні ініціює різні судові провадження. Аналіз рішень ЄДРСР дає підстави дійти висновку, що такі провадження нерідко ініціюються з метою уникнення повернення дитини до місця постійного проживання. Такими прикладами є позови про позбавлення батьківських прав. У рішенні Касаційного цивільного суду у справі № 344/12248/16 від 24 жовтня 2018 року зазначено: «... у липні 2015 року ОСОБА_5 з малолітньою дочкою ОСОБА_8 з відома та за згодою батька дитини приїхала до України, попередньо узгодивши з ним дату повернення – 29 серпня 2015 року. Проте в подальшому відповідач відмовилася повертатися до Італійської Республіки, повідомила ОСОБА_4 про намір постійно проживати з дитиною в Україні і ініціювала розгляд службою у справах дітей Калуської міської ради Івано-Франківської області питання щодо позбавлення його батьківських прав» [15]. Касаційний цивільний суд у рішенні у справі

№ 752/24280/17 від 27 лютого 2019 року зазначив: «...у червні 2017 року ОСОБА_5 звернувся до Міністерства юстиції України з заявою про повернення дитини, проте листом від 26 липня 2017 року йому повідомлено, що на момент подачі заяви він не мав батьківських прав відносно дитини, оскільки рішенням Голосіївського районного суду міста Києва від 02 лютого 2017 року, яке набрало законної сили 20 березня 2017 року, він був позбавлений батьківських прав щодо ОСОБА_6., рішення згодом було скасоване – батько громадянин Аргентини, сім'я проживала у Франції та Іспанії...» [13].

Ще одним таким прикладом є звернення особи в Україні до правоохоронних органів щодо вчинення насильницьких дій під час проживання за кордоном. Касаційний цивільний суд у рішенні від 4 липня 2018 року у справі № 640/688/17 зазначив: «Посилання касаційної скарги на те, що позивач під час проживання ОСОБА_5 з дитиною у ФНР вчиняв по відношенню неї до насильницькі дії, погрожував їй, не підтверджуються матеріалами справи, а звернення ОСОБА_5 до правоохоронних органів України після самовільної зміни місця проживання дитини оцінюються судом критично. Доказів звернення до компетентних органів ФНР відповідач не надала...» [16].

При застосуванні Гаазької конвенції важливо уникати підміни понять. Частими є випадки, коли сторони у справі сприймають рішення про повернення дитини до місця постійного її проживання на підставі Гаазької конвенції як рішення про розлучення одного з батьків з дитиною. У рішенні Касаційний цивільний суд у справі № 640/688/17 від 04 липня 2018 року та у рішенні від 17 грудня 2018 року у справі № 461/4678/17 зазначив: «Задовольняючи позов про повернення дитини до місця її постійного проживання, апеляційний суд вирішив справу із урахуванням змісту статей 3, 5, 12, 13 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року та не приймав рішення про розлучення матері з дитиною...» [16; 14].

Варто пам'ятати, що негативні стосунки між батьком та матір'ю не є свідченням таких відносин між кожним із батьків і дитиною та не є підставою для відмови в поверненні дитини до держави її постійного місця проживання. Про це Касаційний цивільний суд зазначив у рішенні у справі № 757/25106/16-ц від 27 лютого 2019 року: «...Крім того, апеляційний суд, скасовуючи рішення суду першої інстанції, зауважив, що у справі не надано жодних доказів того, що повернення дитини до держави її постійного місця проживання – країни походження, може мати наслідком заподіяння дитині психічної шкоди або створення не-

стерпної обстановки, як на тому наголошує відповідач. При цьому негативні стосунки між батьками, які вирішуються в судовому порядку, не є свідченням таких обставин. Таким чином, посилання на існування реального серйозного ризику створення нетерпимої обстановки для дитини з боку позивача в країні повернення є вірогідними твердженнями, тобто припущеннями, на яких не може ґрунтуватись судове рішення. А отже, висновок суду першої інстанції про наявність загрози заподіяння психічної шкоди, що створить нетерпиму обстановку, не можна визнати обґрунтованим...» [17].

Інша важлива обставина – чи є розірвання шлюбу підтвердженням неналежного здійснення батьківських обов'язків? Доречним для аналізу в цьому аспекті є рішення Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 757/51046/17-ц, в якому зазначено: «...Також суд апеляційної інстанції виходив з того, що позивач не надав достатніх доказів на підтвердження здійснення ним на час утримання малолітньої дитини на території України належного піклування. Натомість звернення ОСОБА_3 15 травня 2017 року до Шевченківського районного суду м. Києва з позовом до ОСОБА_2 про стягнення аліментів та розірвання шлюбу підтверджує обставини неналежного виконання батьком його обов'язків щодо утримання та виховання дитини» [18].

Таким чином, у справах щодо повернення дитини до місця її постійного проживання роль національних судів полягає не тільки у вирішенні спору. Національні суди повинні запобігати, виявляти і припиняти зловживання та недобросовісну поведінку сторін у справах, підміну понять та маніпулювання та вміти побачити загальну картину ситуації (іншими словами – «за деревами побачити ліс») задля забезпечення найкращих інтересів дитини.

З метою уникнення суддівської помилки при вирішенні спорів щодо повернення дитини до місця її постійного проживання, враховуючи чутливість таких правовідносин, слід брати до уваги вимоги ст. 8 ЄКПЛ та практику ЄСПЛ, зокрема, концепцію «найкращих інтересів дитини», права батьків і дітей «бути поруч» та ін. Як зазначалося, ЄСПЛ визнав щодо України порушення ст. 8 ЄКПЛ у аспекті невиконання державою своїх позитивних зобов'язань за цією статтею щодо повернення дитини до країни проживання відповідно до Гаазької конвенції у трьох рішеннях ЄСПЛ: «Хабровські проти України», «Віленчик проти України» та «М. Р. та Д. Р. проти України».

У рішенні ЄСПЛ «М. Р. та Д. Р. проти України» заявники – батько та син, скаржилися за ст. 8 ЄКПЛ на незабезпечення органами влади Укра-

їни їхнього возз'єднання, стверджуючи, зокрема, що органи влади не виконали рішення українського суду, яким було зобов'язано повернути другого заявника до Чеської Республіки відповідно до Гаазької Конвенції (п. 41). У цій справі ЄСПЛ зазначив, що у ст. 8 приділена увага обов'язку враховувати найкращі інтереси дитини в різних контекстах. У сфері міжнародного викрадення дітей обов'язки, покладені на договірні держави ст. 8 ЄКПЛ, повинні тлумачитися, зокрема, у світлі Гаазької конвенції 1980 року, яка також надає першочергового значення найкращим інтересам дитини (п. 56). Хоча основною метою ст. 8 є захист особи від свавільного втручання органів державної влади, додатково можуть існувати позитивні зобов'язання, притаманні ефективній повазі до сімейного життя.

Щодо обов'язку держави вживати позитивні заходи ст. 8 ЄКПЛ передбачає право одного з батьків вживати заходів для возз'єднання з дитиною та обов'язок національних органів влади вживати такі заходи (п. 53). Проте цей обов'язок не є абсолютним, оскільки возз'єднання батьків з їхньою дитиною може не бути негайним і може вимагати підготовки. Характер та обсяг такої підготовки залежатиме від обставин кожної справи, але розуміння та співпраця усіх зацікавлених сторін завжди є важливими складовими. Крім того, при виникненні труднощів, здебільшого внаслідок відмови одного з батьків, з яким проживає дитина, виконувати рішення, яким зобов'язано негайно повернути дитину, відповідні органи влади повинні накласти належні санкції у зв'язку з відмовою у співпраці.

Хоча примусові заходи щодо дітей є небажаними у цій вразливій сфері, не можна виключати застосування санкцій у випадку явно неправомірної поведінки того з батьків, з яким проживає дитина. Вирішальним є те, чи вжили національні органи влади всіх необхідних заходів для забезпечення виконання рішення, які можуть обґрунтовано вимагатись за конкретних обставин кожної справи (п. 54 та див. рішення у справі «Хабровські проти України» від 17 січня 2013 року, заява № 61680/10, п. 106). У справах цієї категорії, коли питання часу є суттєвим, адекватність заходів має оцінюватися оперативністю їхнього вжиття. Провадження, пов'язане з встановленням батьківської відповідальності, у тому числі виконання остаточного рішення, потребує невідкладного розгляду, оскільки плин часу може мати непоправні наслідки для відносин між дитиною та тим із батьків, з яким дитина не проживає (пп. 54–55).

Розглядаючи скаргу заявників у справі М. Р. та Д. Р., ЄСПЛ аналі-

зував загальну тривалість провадження як судового, так і виконавчого. Щодо тривалості судового провадження Суд наголосив, що «судове провадження, за результатами якого було ухвалене остаточне рішення у справі, тривало приблизно один рік. У попередніх справах аналогічні періоди призвели до порушень Конвенції [...]. Фактично цей період значно перевищив шеститижневий строк, рекомендований статтею II Гаазької конвенції, і не вбачається, що така тривалість провадження була об'єктивно обґрунтованою. За будь-яких обставин цей період слід брати до уваги при оцінці в цілому загальної тривалості провадження...» (п. 60) [19].

Враховуючи вище наведене, слід зауважити, що розгляд цієї категорії справ вимагає не тільки набуття знань, а й вироблення практичних умінь та навичок. Хоча семінар-практикум не передбачає широкого використання інтерактивних методів навчання, на відміну від тренінгу він передбачає інтерактивні включення. У семінарі-практикумі з тематики Гаазької конвенції ними є обговорення, «мозковий штурм» та заповнення аналітичної схеми (таблиці) [4].

Під час семінару-практикуму потрібно виконати завдання щодо заповнення аналітичної схеми по трьох рішеннях ЄСПЛ, згаданих та опрацьованих під час заняття. Аналітична схема передбачає заповнення таблиці з відповідями на такі запитання:

- стверджуване порушення, тобто суть скарги (на що скаржився заявник у справі);
- констатоване порушення (тобто зміст рішення ЄСПЛ та чому ЄСПЛ визнав порушення);
- характеристика рішення національного суду у світлі Гаазької конвенції (чи національний суд застосував Гаазьку конвенцію і чи правильно);
- дії інших державних органів у справі.

Таке завдання є комплексним та передбачає аналіз не тільки рішення ЄСПЛ (суті скарги та порушення), а крізь його призму і рішення національного суду та дій державних органів. Такий аналіз дає можливість побачити загальну «картину» у справі та визначити, чия помилка – суддівська чи іншого державного органу – призвела до констатації ЄСПЛ порушення Україною своїх зобов'язань за ЄКПЛ.

Як зазначалося, тема повернення дітей висвітлюється у ЗМІ часто викривлено. Відтак ще одним інтерактивним включенням під час семінару-практикуму з Гаазької конвенції є перегляд відеосюжету ЗМІ на цю тематику.

У процесі розробки матеріалів семінару-практикуму були опрацьовані різноманітні відеосюжети та обрано декілька з них, які доцільно використовувати під час навчання. Відібрані відео є різними за стилем і змістом, тому їх можна використовувати орієнтуючись на аудиторію слухачів/-ок. Використання відео під час семінару-практикуму дає змогу привернути увагу та зацікавити, показати існування проблеми та те, як її бачить суспільство, водночас воно надає навчанням своєрідної динамічності та сприяє засвоєнню матеріалу.

Особливістю семінару-практикуму також є те, що він не передбачає підготовки спеціальної презентаційної папки – «байндеру», як це робиться для тренінгу. З навчальною метою для семінару-практикуму з тематики Гаазької конвенції підготовлені опорний конспект, аналітична схема, роздавальні та довідкові матеріали.

Висновки. З огляду на наведене слід відмітити, що застосування Гаазької конвенції 1980 року в сучасних умовах розвитку суспільства є актуальним та ефективним міжнародним інструментом захисту дітей. Чутливість правовідносин у справах про повернення дитини до місця постійного проживання вимагає від національного суду застосування у сукупності знань, навичок та розуміння соціального контексту. Семінар-практикум, як нова форми навчання, з тематики Гаазької конвенції дозволяє досягти вищезазначених навчальних цілей.

Перелік використаних джерел

1. Амоша О., Землянкін А., Моїсєєв Г. Підґрунтя інноваційного розвитку. Проблеми і перспективи взаємодії академічної науки й освіти. Вісник Національної академії наук України. 2006. № 10. С. 3–16.

2. Стратегія розвитку НШСУ на 2016–2020 роки. URL: <http://nsj.gov.ua>.

3. Красовська О. О. Методичні засади впровадження інноваційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. 2013. Вип. 1. С. 37–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppog_2013_1_7.

4. Стандартизовані вимоги до підготовки та проведення семінарів-практикумів, схвалені Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол від 21.01.2019 р. № 1). URL: <http://nsj.gov.ua>.

5. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17.10.2018 р. у справі № 402/428/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954>.

7. Фулей Т., Буруковська Н., Будниченко Т., Савченко Г. *Методичні рекомендації для тренерів щодо розроблення та проведення тренінгів*. Київ: ФОР Демчинський О. В., 2017. 92 с.

8. Фулей Т. *Особливості розгляду судами справ про повернення дитини*. Судова практика. 2012. № 7–8. С. 33–45.

9. Про виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: *постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2006 р. № 952*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2006-%D0%BF>.

10. Черняк Ю. Гаазька конвенція 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей в системі міжнародних правових актів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 1 (43). С. 78–81.

11. Узагальнення практики застосування судами під час розгляду цивільних справ Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 2017 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00216.html.

12. Рішення Касаційного цивільного суду від 15.08.2018 р. у справі № 201/3664/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75970163>.

13. Рішення Касаційного цивільного суду від 27.02.2019 р. у справі № 52/24280/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80235727>.

14. Рішення Касаційного цивільного суду від 17.12.2018 р. у справі № 461/4678/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78715682>.

15. Рішення Касаційного цивільного суду від 24.10.2018 р. у справі № 344/12248/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78110482>.

16. Рішення Касаційного цивільного суду від 4 липня 2018 р. у справі № 640/688/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75241763>.

17. Рішення Касаційного цивільного суду від 27 лютого 2019 р. у справі № 757/25106/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81073263>.

18. Рішення Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 р. у справі № 757/51046/17-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81436871>.

19. М. Р. та Д. Р. проти України: рішення ЄСПЛ від 2.05.2018 р., заява № 63551/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c87.

References

1. Amosha O., Zemlyankin A., Moiseev G. *The basis of innovative development. Problems and prospects of interaction between academic science and education. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine.* 2006. № 10. P. 3–16 [Ukr.].
2. NSJU Development Strategy for 2016-2020. URL: <http://nsj.gov.ua> [Ukr.].
3. Krasovskaya O. *Methodical bases of introduction of innovative technologies in the professional training of future elementary school teachers in the field of art education. Psychological and pedagogical bases of humanization of educational process in school and university.* 2013. Vip. 1. P. 37–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppog_2013_1_7 [Ukr.].
4. *Standardized requirements for the preparation and conduct of seminars-workshops approved by the Scientific and Methodological Council of the National School of Judges of Ukraine (Minutes No. 1 of January 21, 2019).* URL: <http://nsj.gov.ua> [Ukr.].
5. *Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, October 25, 1980.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188 [Ukr.].
6. *Decision of the Grand Chamber of the Supreme Court of 17.10.2018 in Case No. 402/428/16-c.* URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954> [Ukr.].
7. Fulei T., Burukovskaya N., Budnichenko T., Savchenko G. *Methodical recommendations for trainers on the development and conduct of trainings.* Kyiv: FOP Demchinskiy OV, 2017. 92 p. [Ukr.].
8. Fulei T. *Peculiarities of consideration of cases of return of a child by courts.* *Court practice.* 2012. № 7-8. P. 33–45 [Ukr.].
9. *On the implementation in the territory of Ukraine of the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction: Resolution No. 952 of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 10, 2006.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2006-%D0%BF> [Ukr.].
10. Y. Chernyak, *The Hague Convention of 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction in the System of International Legal Acts of Ukraine. Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

2015. № 1 (43). P. 78–81 [Ukr.].

11. *Generalization of the practice of the courts in the civil cases of the Convention on the Civil Law Aspects of International Child Abduction 2017.* URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00216.html [Ukr.].

12. *Judgment of the Civil Court of Cassation dated 15.08.2018 in Case No. 201/3664/17.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75970163> [Ukr.].

13. *Judgment of the Court of Cassation of 02/27/2019 in Case No. 52/24280/17.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80235727> [Ukr.].

14. *Judgment of the Civil Court of Cassation of 17.12.2018 in Case No. 461/4678/17.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78715682> [Ukr.].

15. *Judgment of the Civil Court of Cassation of 24.10.2018 in Case No. 344/12248/16.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78110482> [Ukr.].

16. *Judgment of the Civil Court of Cassation of 4 July 2018 in Case No. 640/688/17.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75241763> [Ukr.].

17. *Judgment of the Civil Court of Cassation of 27 February 2019 in Case No. 757/25106/16-c.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81073263> [Ukr.].

18. *Judgment of the Civil Court of Cassation of 10 April 2019 in Case No. 757/51046/17-c.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81436871> [Ukr.].

19. *MR and DR v. Ukraine: ECtHR decision of 2 May 2018, Application No. 63551/13.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c87 [Ukr.].

ФУЛЕЙ Т., КУЧІВ О. Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: суть та методика використання в суддівській освіті.

У статті розкриваються суть, мета та ключові питання застосування Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року при здійсненні правосуддя, практика Верховного Суду та практика ЄСПЛ. Вивчення цієї тематики у навчальному процесі Національної школи суддів України здійснюється з використанням нової форми навчання – семінарів-практикумів.

Ключові слова: Гаазька конвенція 1980 року, міжнародне викрадення дитини, місце постійного проживання, стаття 8 ЄКПЛ, практика ЄСПЛ, суддівська освіта, методичне забезпечення, семінар-практикум.

ФУЛЕЙ Т., КУЧИВ О. Гаагская конвенция о гражданско-правовых аспектах международного похищения детей: суть и методика использования в судебном образовании.

В статье раскрываются суть, цель и ключевые вопросы применения Гаагской конвенции о гражданско-правовых аспектах международного похищения детей 1980 года при осуществлении правосудия, практика Верховного Суда и практика ЕСПЧ. Изучение этой тематики в учебном процессе Национальной школы судей Украины осуществляется с использованием новой формы обучения – семинаров-практикумов.

Ключевые слова: Гаагская конвенция 1980 года, международное похищение ребенка, место постоянного проживания, статья 8 ЕКПЧ, практика ЕСПЧ, судебское образование, методическое обеспечение, семинар-практикум.

FULEY T., KUCHIV O. Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction: content and methodological approaches to the application in judicial education.

The article is focused on the most essential issues of the application of the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction of 25 October 1980 (“the Hague Convention”) in the judgements of Ukrainian courts and some methodological aspects of workshop development on the topic.

The Hague Convention recently has been applied more often as an important international act. Moreover, there are at least 3 judgements of the European Court of Human Rights v. Ukraine on the matter (*Chabrowski v. Ukraine*, no. 61680/10, 17 January 2013; *Vilenchik v. Ukraine*, no. 21267/14, 3 October 2017, *M.R. and D.R. v. Ukraine*, no. 63551/13, 22 May 2018). The Court reiterates that in the area of international child abduction, the obligations that Article 8 of the ECHR imposes on the Contracting State must be interpreted, in particular, in the light of the Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction of 25 October 1980 which also attaches paramount importance to the best interests of the child.

Therefore such a topic was selected for a workshop to be developed and implemented in the educational process of the National School of Judges of Ukraine (NSJU).

According to the Concept of National Standards of Judicial Training, which was approved by the Science and Methodology Council of the NSJU, and later became a part of the Rules of Procedure of the NSJU, all training courses for judges and candidates are developed taking into consideration three dimensions – so-called 3D (*dimension*) – which encompass knowledge, skills, and values. Therefore the workshop on the Hague Convention is designed using all 3D, and is aimed to consolidate knowledge and to develop judicial skills in application of the Hague Convention, Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) and ECtHR case law as well as to contribute to strengthening of the values of respect for human rights, rule of law, and enforcement of Ukraine's international obligations.

In order to achieve these goals, there certain tools and techniques that are effective in basic courses on the ECtHR case-law were used. In particular, the use of interactive adult learning methods – mini lectures, filling the analytical framework, video review, express survey etc.

The development of the workshops took place jointly with a scientific research in this field, specifically focused of the new Supreme Court jurisprudence, the best practices and lessons learned. The results of the research has been used for the workshop development with the help of the modern innovative tools.

Key words: Hague Convention of 25 October 1980 (Convention of Abduction), international child abduction, place of ordinary residence, Article 8 of the ECHR, practice of the ECHR, judicial education, methodological support, workshop.